

Ірина Бандурка,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права і кримінології
Харківського національного університету
внутрішніх справ

УДК 343.41

Об'єкт посягання в злочинах проти прав та свобод дитини

За період незалежності Українська держава постійно вживала заходи з метою формування, реалізації та зміцнення політики у сфері захисту прав і свобод дитини. В нинішніх умовах функціонування Української держави, в період спалаху кримінальної злочинності, тероризму, екстремізму та соціальних і політичних конфліктів, захист прав і свобод дитинства набуває особливої актуальності.

Згідно статті 1 Конвенції про права дитини 1989 р., дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Не можна порівнювати дитину з дорослою людиною, як у фізичних, так і правових аспектах. Діти – це особлива соціально-демографічна група населення, яка має свої специфічні потреби, інтереси та права, але не володіє достатньою спроможністю відстоювати і захищати їх перед суспільством. Дитина є самостійним суб'єктом права, в тому числі на неї поширюється весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини.

Одним із принципів Декларації прав дитини 1959 року визначено, що дитина, внаслідок її фізичної, і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Враховуючи ратифікацію цього міжнародного документа, Українська держава повинна неухильно дотримуватись зазначених принципів.

Україна переживає гостру соціально-економічну та політичну кризу, що обумовило виникнення негативних соціальних явищ, таких, як безробіття, інфляція, зубожіння населення, зростання злочинності. В зв'язку з цим в суспільстві зростає потреба в посиленні та вдосконаленні такої сфери, як кримінально-правовий захист дітей, в якому особливо важливої ролі набуває визначення об'єкта в злочинному посяганні на права і свободи дітей.

Кримінально-правовий захист дитини включає в себе декілька напрямків. По-перше, це захист дитини від кримінального впливу сторонніх осіб та соціального середовища, по-друге, диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності і пока-

рання осіб, які вчинили злочин, але які не досягли повноліття, по-третє, застосування передбачених законом санкцій до осіб, які вчинили злочин проти дитини. Такими злочинами, зокрема, є посягання, спрямовані проти: 1) новонародженої дитини; 2) малолітніх; 3) особи, яка не досягла статевої зрілості; 4) дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування; 5) осіб, які не досягли 16-річного віку; 6) неповнолітніх; 7) неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на утриманні батьків та інші.

Кримінальне законодавство України охороняє суспільні відносини, які здійснюються за участі дітей, або в їх інтересах, з метою забезпечення кримінально-правовими методами і засобами умов для нормального фізичного, розумового і морально-духовного розвитку дитини. Кримінальне законодавство виступає як особливо потужний засіб захисту дітей від злочинних посягань, в зв'язку з чим, в Кримінальному кодексі України передбачені різні склади злочинів проти дітей, за вчинення яких встановлена кримінальна відповідальність. Злочини проти дітей посягають на суспільні відносини, які забезпечують реалізацію прав і свобод дитини. Проблема злочинності проти дітей, як і злочинність неповнолітніх набула особливої актуальності, оскільки стала соціальним явищем, яке загрожує нормальному розвитку підростаючого покоління. Від вчинених кримінальних злочинів в 2014 році потерпіло 7341 дитина. Але ця кількість неповнолітніх, потерпілих від злочинів, не є достовірною, оскільки в багатьох випадках, таких як квартирні крадіжки, вбивство члена сім'ї, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, розбійні напади та пограбування, чи навіть кишенькова крадіжка, та в інших злочинах, потерпілими в процесуальному порядку, як правило, визнається тіль-

ки одна особа, хоч постраждалими в майновому чи моральному відношенні є всі члени родини, в тому числі і діти.

В 2014 році неповнолітніми або за їх участю вчинено 7467 злочинів, виявлено 5835 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення та 616 випадків втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.¹ Тих неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, теж можна зарахувати до потерпілих, оскільки держава і суспільство не захистили їх від злочинного впливу, не уберегли їх від умов і причин, які спонукали їх до вчинення злочину.

Пріоритетним напрямком діяльності правоохоронних органів, насамперед, органів внутрішніх справ і прокуратури є захист прав і свобод дітей.

За результатами перевірок, проведених у 2014 році органами прокуратури Харківської області з питань додержання вимог законодавства щодо праці та працевлаштування неповнолітніх, про попередження насильства в сім'ї, злочинності та правопорушень серед неповнолітніх розпочато 28 кримінальних проваджень, внесено 487 подань, за результатами розгляду яких до відповідальності притягнуто 485 посадових осіб органів державної виконавчої влади, з них 12 – органів державного контролю. На користь дітей відшкодовано 774 тис. аліментів, стипендій, соціальної допомоги, захищено права 1090 дітей.

За даними Головного управління МВС України у Харківській області у 2014 році зареєстровано 126 випадків насильства в сім'ї стосовно дітей (63 дитини зазнали фізичного насильства, 63-психологічного). Від кримінальних посягань постраждало 585 дітей.

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека

¹ Інформаційно-аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України про стан та структуру кримінальних правопорушень в Україні за 2014 рік.

визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. На сьогодні особливої уваги, в контексті цієї норми, потребує найменш захищена частина населення – діти.

Для правильного і ефективного застосування норм кримінального законодавства в сфері захисту прав дитини важливе місце має класифікація та характеристика об'єктів злочинів проти дитинства, що дозволяє більш повно виявити їх якості, роль і значення та встановлення відповідної міри покарання.

Тематика кримінально – правового захисту прав дітей знайшла своє відображення в дослідженнях таких науковців, як: О. М. Литвинов, К. Б. Левченко, Б. С. Нікіфоров, В. Я. Тацій, О. М. Трайнін, В. В. Сташис, М. Я. Рошка, Е. І. Фролов, В. В. Шевчук та інших. Але проблема протидії злочинності проти дитинства в сучасних умовах потребує додаткового розгляду класифікації об'єктів злочинів проти прав та свобод дітей.

Особлива частина Кримінального кодексу України (надалі - КК) містить п'ятнадцять спеціальних та двадцять три кваліфіковані склади злочинів, що встановлюють відповідальність за різні форми жорстокого поводження з дітьми та інші злочини проти сім'ї та неповнолітніх. Так, до злочинів, в яких неповнолітній потерпілий відноситься до конструктивних ознак складу злочину, відносяться: умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК); неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК); підміна дитини (ст. 148 КК); експлуатація дітей (ст. 150 КК); використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК); розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК); ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК); злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною, або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК); зловживання опікунськими пра-

вами (ст. 167 КК); розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК); незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК); втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК); спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК); схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК) [1].

Всі ці склади злочинів направлені на порушення нормального існування та розвитку дитини, тим самим завдаючи значну шкоду суспільству та державі. Правильна кваліфікація дій особи, дуже важлива при обранні міри відповідальності за шкоду завдану неповнолітнім. В свою чергу правильність кваліфікації залежить від розуміння теоретичного підґрунтя складу злочину, зокрема, об'єкту злочину.

За особливостями безпосереднього об'єкта всі злочини проти прав дитини можна розділити на дві групи:

а) злочини проти неповнолітніх, зокрема, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність (ст. 304 КК України), проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією (ст. 303 КК), залучення неповнолітнього до створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302 КК), примушування неповнолітніх до створення творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК), убивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), доведення до самогубства неповнолітнього (ч. 3 ст. 120 КК), підміна дитини (ст. 148 КК), експлуатація дітей (ст. 150 КК), згвалтування малолітньої або малолітнього чи неповнолітньої дитини (ч. 3, ч. 4 ст. 152 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) та низка інших злочинів, об'єктом посягання в яких є безпосередньо особистість конкретної дитини;

б) злочини, пов'язані з порушенням умов, забезпечуючих нормаль-

ний фізичний, психічний і духовний розвиток дітей, зокрема, неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК), ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК), зловживання опікунськими правами (ст. 162 КК), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК), незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) (ст. 169 КК), порушення законодавства про працю (ч. 2 ст. 172 КК), порушення права на отримання освіти (ст. 183 КК) та низка інших злочинів, об'єктом посягання яких є права, свободи та інтереси дитини і сім'ї. В цілому відношенні безпосереднім об'єктом злочинів проти дітей є сукупність суспільних відносин, забезпечуючих нормальний фізичний, розумовий, моральний, духовний розвиток та виховання дитини, її права і законні інтереси, спрямованих на охорону прав і інтересів членів сім'ї, в якій виховується дитина, на формування між ними гармонічних стосунків, побудованих на взаємній любові, пошані, взаємодопомозі і відповідальності між собою, на створенні в сім'ї необхідних умов для виховання дітей.

У науці кримінального права розповсюджена теорія тричленної класифікації об'єктів злочину (загальний, родовий та безпосередній).

Загальним об'єктом злочинів визнається вся сукупність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. Під родовим об'єктом злочинів прийнято розуміти суспільні відносини, на які посягає певна група злочинів. Це можуть бути тотожні, або однорідні, суспільні відносини, які охороняються комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм. Родовий об'єкт злочинів найчастіше вказується в назвах розділів Кримінального кодексу. Безпосередній об'єкт - це суспільні відносини, на які посягає конк-

ретне злочинне діяння. Безпосередній об'єкт - це суспільні відносини, поставлені під охорону конкретного кримінального закону [2; с. 50].

Крім того, у теорії кримінального права використовується і триступенева класифікація багатооб'єктних злочинів «по горизонталі». Суть цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта вирізняються основний, додатковий та факультативний безпосередні об'єкти.

Основний безпосередній об'єкт - це суспільні відносини, порушення яких складає соціальну сутність злочину. Основний безпосередній об'єкт в вирішальній ступені визначає суспільну небезпечність конкретного злочину. Додатковий безпосередній об'єкт злочину - це суспільні відносини посягання на які не являються суттю цього злочину, але вони порушуються, або ставляться в загрозу порушення поряд з основним безпосереднім об'єктом. Факультативним безпосереднім об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, які даний злочин в одних випадках порушує, а в інших не порушує [3; с. 51].

Об'єкт злочину має важливе практичне значення: для відмежування злочинів від інших правопорушень; для визначення соціальної сутності злочину; для визначення суспільних відносин, які потребують кримінально-правової охорони; для класифікації всіх злочинів; для встановлення характеру та ступеня суспільної небезпечності злочину; для правильної кваліфікації злочину.

Відповідно до зазначеної вище класифікації можна виділити об'єкти злочинів проти дитинства, на прикладі аналізу декількох злочинів, зокрема злочинів проти статевої недоторканості дитини або як згадують у своїх працях деякі вчені «злочини проти моральності»

Досить велику групу у Кримінальному кодексі України становлять статеві злочини, або як згадують у своїх працях деякі вчені «злочини проти моральності».

Визначення об'єкта злочинів проти статевої недоторканості дитини історично ґрунтується на поглядах П. І. Люблінського: до таких належать злочини, спрямовані на задоволення своєї статевої пристрасті чи іншої особи, які за своїм об'єктивним характером порушують соціальний уклад статевої відносин [3; с. 21].

Останнім часом вітчизняне кримінальне право поповнилося новими розробками родового об'єкта статевої злочинів. У концепції, розвинутій О. М. Джужею, «статева свобода», «статева недоторканість» і «статева мораль» становлять зміст родового об'єкта статевої злочинів [4, с. 32].

Якщо розглядати статева свободу як родовий об'єкт злочину, – розмірковує вказаний вчений, – стає зрозумілим, що це – певні суспільні відносини у сфері реалізації сексуального самовизначення особи. Статева свобода є безпосереднім основним об'єктом таких складів злочину, як зґвалтування повнолітньої особи (ст. 152 КК), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом повнолітньої особи (ст. 153 КК), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК).

Разом з тим, значна кількість встановлених законом злочинів проти неповнолітніх, саме завдяки виділенню їх об'єктів дозволяє виокремити посягання на такі безпосередні об'єкти, як особисті немайнові сімейні відносини, майнові сімейні відносини та відносини щодо нормального фізичного, психічного, статевого та духовного розвитку неповнолітніх.

Посягання на відносини щодо нормального фізичного, психічного, статевого та духовного розвитку неповнолітніх можна поділити також на дві групи: а) посягання на відносини щодо нормального фізичного, психічного, статевого та духовного розвитку неповнолітніх, які виникають між останніми та особами, на яких у встановленому законодавством

порядку покладено сімейні, професійні або службові обов'язки щодо забезпечення такого розвитку, до яких відносяться неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК) та злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК), а також кваліфіковані склади статевої зносин з особою, що не досягла статевої зрілості (ч. 2 ст. 155 КК) й розбещення неповнолітніх (ч. 2 ст. 156 КК); б) посягання на відносини щодо нормального фізичного, психічного та духовного розвитку неповнолітніх, які виникають між останніми та іншими членами суспільства або державою щодо забезпечення такого розвитку як на основний безпосередній об'єкт злочину передбачено ст. 150 КК – експлуатація дітей, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК) та схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК), а також статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ч. 1 ст. 155 КК) та розбещення неповнолітніх (ч. 1 ст. 156 КК) [5, с. 16].

Таким чином, проаналізувавши у своїй сукупності, передбачені у чинному Кримінальному Кодексі України, злочини, що направлені проти дитинства, можна зробити висновок, що об'єктом цих злочинів виступають суспільні відносини, які забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх. Родовий об'єкт злочинів проти сім'ї та неповнолітніх визначено як сімейні відносини та відносини, що забезпечують нормальний розвиток неповнолітніх, а безпосередні об'єкти цих злочинів як майнові та особисті немайнові сімейні відносини, а також відносини, що забезпечують нормальний фізичний, соціальний, духовний або статевий розвиток неповнолітнього.

Список використаних джерел

1. *Кримінальний кодекс України*. Офіційний текст. – К. : Право, 2003. – 176 с.
2. *Горбачевський В. Я.* Кримінальне право України: теоретичний курс та практикум: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Я. Горбачевського – К.: Атіка, 2005. – 378 с.
3. *Люблинский П. И.* Преступления в области половых отношений : [монография] / П. И. Люблинский. – М. ; Л. : Право и жизнь, 1925. – 246 с.
4. *Джужа О. М.* Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : [монографія] / О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2009. – 240 с.
5. *Рошка М. Я.* Визначення родового об'єкту злочинів, що полягають у жорстокому поводженні з дітьми / М. Я. Рошка // Форум права. – 2013. - № 1. – С. 837-843

Бандурка І. О. Об'єкт посягання в злочинах проти прав та свобод дитини

В статті розглядаються поняття та види об'єктів злочинів проти дітей. Розкрито загальнотеоретичне уявлення про об'єкт злочину. Проаналізовані особливості об'єктів окремих видів злочинів проти прав і свобод дітей. На підставі аналізу окремих видів злочинів проведена класифікація об'єктів злочинів проти дітей, показане значення класифікації для кримінальної оцінки злочину.

Ключові слова: злочин; дитина; склад злочину; об'єкт злочину; права та свободи дитини.

Бандурка И. А. Объект посягательства в преступлениях против прав и свобод ребенка

В статье рассматриваются понятие и виды объектов преступлений против детей. Раскрыто общетеоретическое представление об объекте преступления. Проанализированы особенности объектов отдельных видов преступлений против прав и свобод детей. На основании анализа отдельных видов преступлений проведена классификация объектов преступлений против детей, показано значение классификации для уголовной оценки преступления.

Ключевые слова: преступление; ребенок; состав преступления; объект преступления; права и свободы ребенка.

Bandurka I. The object of assault in the crimes against the rights and freedoms of the child

The article is devoted to issue of classification of objects of the crimes against children. Solved the theoretical conception of the object of the crime. In an analysis of several crimes against children singled objects crimes that infringe on the rights and freedoms of the child. Based on the analysis of certain types of crimes classification of objects of crimes against children, showing the importance of the classification evaluation for criminal offences.

Key words: crime; child; corpus delict; object of the crime; rights and freedoms of the child.